

MAKTAB KUTUBXONASI – MA’NAVIY-MA’RIFIY ISHLAR MARKAZI: YOZGI TA’TILDA KITOB O‘QISHNING FOYDALARI

Umarova Madlina Xolmurodovna

Jizzax viloyati Paxtakor tumani

1-sonli umumta'lim maktabi kutubxona mudirasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktab kutubxonasining o‘quvchilar ma’naviy-ma’rifiy kamolotidagi o‘rni, yozgi ta’til davrida kitob mutolaasining ahamiyati hamda kitob o‘qishning intellektual va psixologik foydalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: maktab kutubxonasi, kitobxonlik, yozgi ta’til, ma’naviy-ma’rifiy tarbiya, mutolaa, o‘quvchi, tafakkur, bilim, ma’naviyat, tarbiya.

KIRISH

Maktab kutubxonasi ta’lim muassasasining muhim ma’naviy-ma’rifiy maskani hisoblanadi. U nafaqat kitoblar saqlanadigan joy, balki o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi markazdir. Kutubxona yosh avlodni ilm-fan, madaniyat va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Yozgi ta’til o‘quvchilar uchun dam olish bilan birga o‘z ustida ishlash, yangi bilimlarni egallash va kitob mutolaasi bilan shug‘ullanish uchun qulay davr hisoblanadi. Mutaxassislarining ta’kidlashicha, yozgi ta’til davomida muntazam kitob o‘qish o‘quvchilarning o‘qish ko‘nikmalarini saqlab qolishga va yangi o‘quv yiliga puxta tayyorgarlik ko‘rishiga yordam beradi. Kitob o‘qish o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshiradi, nutq madaniyatini rivojlantiradi hamda fikrni aniq va ravon ifodalash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Muntazam mutolaa tafakkur, xotira va diqqat kabi bilish jarayonlarining rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Yozgi ta’til davrida kitob o‘qishning yana bir muhim afzalligi shundaki, u o‘quvchilarning o‘quv yili davomida egallagan bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Tadqiqotlarda yozda muntazam kitob o‘qigan bolalarda o‘qish savodxonligi va akademik ko‘rsatkichlar yaxshiroq saqlanib qolishi qayd etilgan. Badiiy

asarlar mutolaasi bolalarda mehr-oqibat, insonparvarlik, vatanparvarlik va ezgulik kabi fazilatlarni shakllantiradi. Kitob qahramonlari hayoti bilan tanishish orqali o'quvchilar turli vaziyatlarni tahlil qilishni, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishni va to'g'ri xulosa chiqarishni o'rganadilar. Maktab kutubxonalarida yozgi ta'til davrida kitobxonlik tanlovlari, mutolaa soatlari, kitob taqdimotlari va "Yozgi mutolaa" loyihalarini tashkil etish o'quvchilarning kitobga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi. Bunday tadbirlar bolalarni mazmunli hordiq chiqarishga va bo'sh vaqtini samarali o'tkazishga undaydi.

Ota-onalar ham yozgi mutolaa jarayonida faol ishtirok etishlari, farzandlari bilan birgalikda kitob o'qishlari va o'qilgan asarlar yuzasidan suhbatlar tashkil etishlari maqsadga muvofiqdir. Bu nafaqat kitobxonlikni rivojlantiradi, balki oilaviy munosabatlarni ham mustahkamlaydi. Kutubxonaning asosiy ahamiyatlaridan biri – o'quv jarayonini ilmiy-uslubiy va ma'lumotnoma resurslari bilan ta'minlash. Har bir fan bo'yicha qo'shimcha adabiyotlar, ensiklopediyalar, lug'atlar, qo'llanmalar mavjudligi darsning samaradorligini oshiradi. O'quvchilar darsda olgan bilimlarini mustahkamlash, savollariga javob topish, yangi ma'lumotlarni o'rganish jarayonida kutubxonaga murojaat qiladilar. Shuningdek, maktab kutubxonasi kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Badiiy adabiyot o'quvchilarda estetik did, ma'naviy dunyoqarash, tasavvur va tafakkurni boyitadi. Kitob o'qish bola nutqining o'sishiga, fikrlash tezligining oshishiga, mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida maktab kutubxonasining vazifalari keng va ko'p qirrali bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Axborot-resurs bilan ta'minlash

Maktab kutubxonasi o'quvchilar va o'qituvchilar uchun ilmiy, badiiy, o'quv-uslubiy, ensiklopedik hamda zamonaviy elektron resurslarni taqdim etadi. Bu esa dars jarayonining sifatini oshiradi va o'quvchilarni chuqurroq bilim olishga undaydi.

2. Mustaqil ta'limni rivojlantirish

Mustaqil o'qish va izlanish ko'nikmalari bugungi ta'limning asosiy xizmatlaridan biri hisoblanadi. Kutubxonada yaratilgan qulay sharoitlar o'quvchilarning mustaqil o'qish kulturasini shakllantiradi.

3. Axborot madaniyatini shakllantirish

Zamonaviy ta'limda eng muhim ko'nikmalardan biri – axborot bilan ishlash qobiliyatidir. Kutubxonachi o'quvchilarni katalog bilan ishlashga, ma'lumot izlashga, kerakli manbani tanlashga, kitobdan maqsadli foydalanishga o'rgatadi.

4. Ma'naviy tarbiya va kitobxonlikni targ'ib qilish

Kutubxona ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar orqali o'quvchilarda estetik va axloqiy tarbiyani shakllantiradi. Kitobxonlik haftaliklari, adabiy uchrashuvlar, muallif kechalari, ifodali o'qish tanlovlari o'quvchilarni kitobga yaqinlashtiradi.

Maktab kutubxonachisi fan o'qituvchilari bilan muntazam hamkorlikda ishlaydi:

Darslik va qo'shimcha adabiyotlar tanlashda yordam beradi;

Adabiyotlar bo'yicha metodik tavsiyalar beradi;

Mavzuga mos bibliografik ro'yxatlar tuzadi;

Fan oyliklarida faol ishtirok etadi.

Bu hamkorlik o'quv jarayonining sifatini oshiradi.

Maktab kutubxonalarini modernizatsiya qilish o'quvchilarni yangi formatdagi axborot olamiga moslashtiradi. Buning uchun quyidagilar amalga oshiriladi:

Kutubxona ichini dizayn qilish;

Multimedia burchaklari tashkil etish;

Wi-Fi zonalar yaratish;

Kompyuterlar va planshetlar bilan ta'minlash;

“Aqlli kutubxona” tizimini joriy qilish.

Mamlakatimizda zamon talabiga mos yuksak intellektual salohiyatli, zamonaviy bilim va malakaga ega, yangicha dunyoqarash va mustaqil fikirli mutaxassislar tayorlash uchun beqiyos imkoniyatlar yaratilmoqda. Bunda imkoniyatlardan foydalanish avvalo yoshlikdan, maktab davridan boshlanadi. Yosh avlodni bilim olishida, shaxs bo'lib kamol topishida maktab kutubxonalarining o'rni borligi barchaga ma'lumdir.

Maktab kutubxonasi zamonaviy ta'limning ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarning intellektual, ma'naviy, madaniy va axborot savodxonligini shakllantirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. U o'quv jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi, bilim olish

imkoniyatlarini kengaytiradi, mustaqil o'qish va izlanish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda maktab kutubxonalarining roli yanada ortib, ular ta'limni innovatsion resurslar bilan ta'minlovchi axborot-ma'naviyat markaziga aylanib bormoqda.

Maktab kutubxonasi ta'lim jarayonining eng muhim bo'g'inlaridan biridir. U o'quvchilarni ilmiy-axborot manbalari bilan ta'minlaydi, ularning intellektual salohiyatini oshiradi, kitobxonlik madaniyatini rivojlantiradi. Raqamli ta'lim sharoitida kutubxonalarning o'rni yanada ortib, ular axborot-ta'limiy markazga aylanmoqda.

Maktab kutubxonasining samarali faoliyat yuritishi o'quvchilarni barkamol inson etib tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi.

Maktab kutubxonasi ta'lim jarayonining uzviy bo'lagi bo'lib, o'quvchilarning intellektual va ma'naviy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. U faqat kitoblar saqlanadigan joy emas, balki o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, izlanishga, ilmiy-nazariy bilimlarini boyitishga undovchi axborot-ma'rifiy markazdir.

Kutubxonachining malakasi, kutubxonaning moddiy-texnik ta'minoti, zamonaviy elektron resurslar bilan boyitilishi maktab ta'limining sifatini oshirishda beqiyos rol o'ynaydi.

Shu bois maktab kutubxonalarini rivojlantirish, ularning faoliyatini takomillashtirish bugungi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir.

Maktab ta'limi tizimida kutubxona muhim pedagogik, ma'rifiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan bo'g'inlardan biridir. Maktab kutubxonasi o'quvchilarning bilim olish jarayonini qo'llab-quvvatlash, ularda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, mustaqil ta'limni rivojlantirish hamda zamonaviy axborotlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Bugungi globallashtirish davrida o'quvchilarning axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, ularga ilm-fan yangiliklarini tezkor yetkazish, turli manbalar bilan ishlashni o'rgatish maktab kutubxonachisining asosiy vazifalaridan sanaladi. Maktab kutubxonasining nazariy asoslarini o'rganish ta'lim sifatini oshirish, kutubxonachilik faoliyatini takomillashtirish hamda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi axborot almashinuvini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Maktab kutubxonasi o‘quvchilar ongida mustaqil fikrlash, ijodkorlik, kitobxonlik madaniyati, axborotni izlash va tahlil qilish kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi. Shu bois, har qanday maktab ta’lim-tarbiyasining muvaffaqiyati kutubxonaning qanchalik to‘g‘ri va samarali faoliyat yuritishiga bevosita bog‘liqdir. Maktab kutubxonalarining nazariy asoslari Maktab kutubxonasi – bu o‘quvchilar va pedagoglar uchun maxsus tashkil etilgan, o‘quv jarayonini zarur o‘quv, ilmiy, badiiy va ma’rifiy adabiyotlar bilan ta’minlovchi axborot-ma’rifiy markazdir.

Maktab kutubxonasining tarixiy taraqqiyoti : Maktab kutubxonalari ilk bor XIX asrning ikkinchi yarmida paydo bo‘lib, o‘quvchilarga qo‘shimcha bilim berish maqsadida tashkil etilgan. XX asr boshlarida kutubxonalar maktablarning ajralmas qismi sifatida shakllanib, o‘quv jarayonining muhim bo‘g‘ini bo‘lib xizmat qila boshladi. O‘zbekistonda maktab kutubxonalarining shakllanishi jadid maktablari davriga borib taqaladi. Jadidlar maktabda kitobning roliga katta e’tibor qaratib, o‘quvchining mustaqil o‘qish malakasini rivojlantirishga urg‘u berganlar. Mustaqillikdan so‘ng maktab kutubxonalarini modernizatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bugungi kunda maktab kutubxonalari an’anaviy kitob saqlanadigan joy bo‘lishdan tashqari, o‘quvchilarning axborot madaniyatini shakllantiruvchi, ularni ilmiy izlanishlarga jalb etuvchi markazga aylangan. Maktab kutubxonasining maqsadi va vazifalari qo‘yidagilardan iboratdir:

Maktab kutubxonasining asosiy maqsadi — o‘quvchi va o‘qituvchilarning ta’limiy, tarbiyaviy va madaniy ehtiyojlarini qondirish, ularning axborotga bo‘lgan talabini sifatli resurslar orqali ta’minlashdir.

Asosiy vazifalar:

1. O‘quv jarayonini axborot bilan ta’minlash. 2. O‘quvchilarni kitobxonlikka jalb qilish va o‘qish madaniyatini rivojlantirish.
3. Axborot madaniyatini shakllantirish.
4. O‘quvchilarning mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish.
5. Fan o‘qituvchilariga pedagogik faoliyatida yordam berish.
6. Zamonaviy elektron resurslardan foydalanish imkoniyatini yaratish.

Maktab kutubxonalari quyidagi faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha ishlaydi:

Ma‘rifiy-axborot faoliyati;

Madaniy-ma‘rifiy va tarbiyaviy faoliyat;

Bibliografik faoliyat;

Elektron axborot xizmatlari;

O‘quvchilar bilan individual ishlash;

Shuningdek, kutubxonalar ko‘proq quyidagi turlarga bo‘linadi:

1. An‘anaviy kutubxonalar
2. Raqamli kutubxonalar
3. Aralash tipdagi kutubxonalar

Maktab kutubxonasi faoliyatining samaradorligi uning to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq.

Kutubxona tuzilmasi odatda quyidagi bo‘limlardan iborat bo‘ladi:

1. Fondni shakllantirish bo‘limi

Kutubxona fondi – bu maktabdagi barcha adabiyotlar, elektron manbalar, jurnallar, audio va videomateriallar majmui. Fondni shakllantirish quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

o‘quv dasturlariga moslik; yosh xususiyatlarini hisobga olish; zamonaviy ilmiy va badiiy adabiyotlarni tanlash; milliy va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi manbalarni keltirish.

2. Kutubxona fondini hisobga olish va kataloglashtirish

Maktab kutubxonasi fondi alohida ro‘yxatga olinadi, har bir kitob inventar raqam bilan belgilab boriladi. Kitoblar bibliografik tavsifi asosida kataloglar tuziladi: Alfavitli katalogi; systemslik katalogi; elektron katalog. Kataloglashtirish o‘quvchilarga kerakli adabiyotni tez topishga yordam beradi.

3. O‘quv zalining tashkil etilishi

O‘quv zali maktab kutubxonasining asosiy bo‘limlaridan biri bo‘lib, u yerda o‘quvchilar darsdan tashqari vaqtda mustaqil o‘qish, referat yoki loyihalar tayyorlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Maktab kutubxonasi nafaqat o‘quv jarayonining yordamchisi, balki uning ajralmas qismi hisoblanadi. Ta‘lim sifatini oshirishda kutubxonaning o‘rni

quyidagilar bilan belgilanadi: Kutubxona orqali o‘quvchilar qo‘shimcha manbalar, ilmiy-populyar kitoblar, elektron darsliklardan foydalanishi mumkin, bu darsda olgan bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Kutubxonada o‘tkaziladigan ma’rifiy tadbirlar o‘quvchilarning dunyoqarashi, ma’naviyati va madaniyatini boyitadi.

Maktab kutubxonalarida kitobxonlik faoliyatini tashkil etish

Maktab kutubxonasi –o‘quv jarayonini ajralmas qismi bo‘lib o‘quvchilarning bilim olishi, mustaqil o‘qishi va fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muxim o‘rin tutadi. U maktabning ta’lim- tarbiya tizimini boyitadi, o‘qituvchilarga metodik yordam beradi va o‘quvchilarni madaniy savyasini oshiradi. Kutubxona turli fanlarga oid darsliklar, qo‘shimcha adabiyotlar, ilmiy ommabop kitoblar orqali o‘quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi. Undagi ma’lumotlar o‘quvchiga darsdagi mavzularni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida ta’lim tizimi jadal sur’atlar bilan rivojlanib borayotgan bir paytda maktab kutubxonalarining o‘rni yanada ortib bormoqda. Zamonaviy kutubxona nafaqat kitoblar saqlanadigan joy, balki o‘quvchi shaxsini intellektual, ma’naviy va madaniy jihatdan rivojlantiruvchi muhim axborot maskani hisoblanadi. Maktab kutubxonasi ta’lim jarayonining ajralmas bo‘g‘ini bo‘lib, o‘quvchilarni zarur bilim manbalari bilan ta’minlaydi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, o‘qishga bo‘lgan qiziqish va motivatsiyani oshiradi. Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchi markazlashtirilgan yondashuv ustunlik qilmoqda. Bu esa o‘quvchining mustaqil ravishda bilim olishi, izlanishi va o‘z bilimini kengaytirishiga imkon beruvchi axborot muhitini yaratishni talab qiladi. Maktab kutubxonasi aynan shunday muhitni shakllantiruvchi markaz bo‘lib, o‘quvchilarga dars davomida va undan tashqari paytlarda kerakli manbalarni topish, ular bilan ishlash va tahlil qilish imkonini yaratadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktab kutubxonasi o‘quvchilarning ma’naviy va intellektual rivojlanishida muhim o‘rin tutuvchi ma’naviy-ma’rifiy markazdir. Yozgi ta’til davrida kitob mutolaasi bilan muntazam shug‘ullanish o‘quvchilarning bilim saviyasini oshiradi,

tafakkurini rivojlantiradi va yangi o‘quv yiliga tayyorgarligini mustahkamlaydi. Shuning uchun har bir o‘quvchini yozgi ta‘tilni kitob bilan do‘stlashgan holda mazmunli o‘tkazishga undash muhim vazifalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Nishonova Z.T. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
3. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent, 2019.
4. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
5. Shoumarov G‘.B. Ta‘lim va tarbiya psixologiyasi. – Toshkent, 2018.
6. Yozgi mutolaaning o‘quvchilarning savodxonligi va akademik rivojlanishiga ta‘siri haqidagi tadqiqot materiallari.
7. Kitobxonlik va bolalar rivojlanishi bo‘yicha zamonaviy ilmiy manbalar